

BADIIY ASARDAGI FRAZELOGIZMLAR TARJIMASI MUOMMOLARI TADQIQI

Shirin Alisherovna Xamrabayeva

O'qituvchi, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15340003>

Annotatsiya

Ushbu maqolada badiiy asarlarda uchraydigan frazeologik birikmalarni boshqa tilga tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan muammolar tahlil etilgan. Muallif frazeologizmlarning milliy madaniyat va mentalitet bilan chambarchas bog'liqligini, ularni so'zma-so'z tarjima qilish natijasida ma'no buzilishi mumkinligini asoslab beradi. Maqolada frazeologik birliklarning turli tarjima usullari, xususan, ekvivalent, analog va tavsifiy tarjima metodlari misollar asosida yoritiladi. Shuningdek, tarjimonning lingvokulturologik bilimlari va ijodiy yondashuvi bu jarayonda katta ahamiyat kasb etishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: frazeologizm, tarjima muammosi, badiiy asar, ekvivalent tarjima, lingvokulturologiya, milliy rang, mentalitet, kontekstual moslik.

Kirish qismi: Zamonaviy tarjimashunoslikda badiiy asarlarni tarjima qilish jarayoni nafaqat til, balki madaniyatlararo muloqot va anglash jarayoni sifatida ham talqin etiladi. Ayniqsa, badiiy matnda qo'llaniladigan frazeologik birliklar tarjimasi bu jarayonning eng murakkab va nozik jihatlaridan biri hisoblanadi. Frazeologizmlar har bir xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi va madaniyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan tilda barqaror shakllangan ifodalardir. Ular tilda obrazlilik, ta'sirchanlik, milliy kolorit va emotsional ifoda vositasi bo'lib xizmat qiladi. Shu boisdan, ularni boshqa tilga to'g'ri va lo'nda tarjima qilish tarjimon oldiga ko'plab tilshunoslik va madaniyatshunoslikka oid masalalarni qo'yadi.

Frazeologik birliklarni tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolar ko'pincha ularning bevosita ekvivalentining boshqa tilda mavjud emasligi, kontekstda boshqa ma'no kasb etishi yoki milliy an'ana va urf-odatlariga xos bo'lgan mazmunni ifodalashi bilan bog'liq. Bunday hollarda tarjimon so'zma-so'z tarjima usulidan voz kechib, frazeologik ekvivalent, funksional analog yoki tavsifiy tarjima kabi usullarga murojaat qilishga majbur bo'ladi. Bu esa tarjimonning faqatgina til bilimiga emas, balki manba va maqsad til madaniyatini chuqur anglashi, badiiy tafakkuri va ijodiy yondashuviga tayanadi.

Ushbu maqolada aynan shu masalaga e'tibor qaratilib, badiiy asarlar tarjimasida frazeologizmlarni to'g'ri anglash va adekvat tarjima qilish yo'llari, mavjud usullar, ularning samaradorligi hamda yuzaga keladigan muammolar xolis tahlil qilinadi. Tahlillar chog'ida ingliz, rus va o'zbek tillaridagi badiiy matnlar misolida amaliy materiallar asosida fikr yuritiladi. Maqolaning maqsadi - frazeologizmlarni tarjima qilishdagi dolzarb muammolarni aniqlash, ularning yechimiga oid takliflar berish hamda tarjimashunoslikda frazeologik birliklar tadqiqining nazariy va amaliy ahamiyatini yoritishdan iborat.

Asosiy qism: Frazeologik birliklar - bu semantik jihatdan yaxlit bo'lgan, lekin grammatik va leksik jihatdan murakkab iboralardir. Ular ko'pincha bevosita lug'aviy ma'noni emas, balki ko'chma, konnotativ ma'no ifodalaydi. Har bir xalq o'z tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy-madaniy hayoti davomida o'ziga xos obraz va timsollar orqali turli holat, hissiyot va munosabatlarni ifodalovchi frazeologik ifodalarni shakllantiradi. Shu bois, frazeologizmlar xalqning mentaliteti, tafakkuri, qadriyatlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularni tarjima qilishda madaniy kontekstni hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Badiiy tarjimada frazeologik birliklar tarjimasi quyidagi asosiy muammolarni keltirib

chiqaradi: Ko'plab frazeologizmlarning boshqa tilda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti mavjud emas. Masalan, o'zbek tilidagi *"qulog'iga qum solmoq"* iborasini ingliz yoki rus tiliga aynan tarjima qilib bo'lmaydi. Frazeologizmlar milliy madaniyatga xos elementlarga asoslangani sababli, ularni begona til foydalanuvchisi tushunmasligi mumkin. Ayrim frazeologizmlar kontekstdan ajratilganda yoki noto'g'ri talqin qilinsa, asl ma'no buziladi. Frazeologizmlarni to'g'ri tarjima qilish tarjimonning nafaqat til bilimiga, balki madaniyatlararo kommunikativ salohiyatiga, ijodiy yondashuviga bog'liq.

Frazeologik birliklarni tarjima qilishda quyidagi usullar qo'llaniladi:

To'liq ekvivalent orqali tarjima Bu usulda manba til frazeologizmining ma'no va shakl jihatidan mos keluvchi muqobili mavjud bo'lsa, to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinadi.

Masalan: *"Ko'z bilan ko'z urishtirmoq"* – *to meet someone's gaze*

Funksional analog (ma'nodosh ifoda) Shaklan farq qilsa-da, ma'nosi jihatidan mos keladigan frazeologik birikma orqali tarjima qilinadi.

Masalan: *"Boshingni qotirmang"* – *Don't rack your brain*

Tavsifiy tarjima (deskriptiv) Frazeologik birlikning ma'nosi oddiy so'zlar orqali izohlanadi.

Masalan: *"Yuziga qor yog'di"* – *He felt deeply ashamed*

So'zma-so'z tarjima (literal translation) Ba'zida frazeologik birlik so'zma-so'z tarjima qilinsa ham o'z ma'nosini saqlab qoladi, lekin bu usul juda ehtiyotkorlik bilan qo'llanilishi lozim.

Masalan: *"It turned a blind eye"* – bu ingliz tilidagi ibora o'zbekchaga "ko'r qilgan" tarzida so'zma-so'z tarjima qilinsa, ma'no buziladi.

Quyida o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilingan badiiy matnlardan olingan ayrim frazeologik birliklar misolida tahlil keltiriladi:

O'zbekcha ibora	Kontekstda ma'nosi	Inglizcha tarjima	Qo'llangan usul
Ko'ngli tog'dek ko'tarildi	Juda quvondi, ruhlandi	He was over the moon	Funksional analog
Qulog'iga qum solmoq	Vafot etmoq (ehtiyot bilan aytiladi)	He passed away	Tavsifiy tarjima
Ko'zini olaytirdi	G'azab bilan qaradi	He gave an angry glare	Tavsifiy tarjima
Yelkasini qisdi	Beparvolik bildirdi	He shrugged his shoulders	Ekvivalent tarjima

Mazkur misollar frazeologik birliklarni kontekstda to'g'ri talqin etish va uni mos usulda tarjima qilish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa qismi: Frazeologik birliklar tarjimasi badiiy tarjimaning eng murakkab, mas'uliyatli va nozik jihatlaridan biri hisoblanadi. Ular tilning obrazlilik darajasini oshiradi, milliy madaniyatning o'ziga xos qirralarini namoyon etadi va badiiy matnga stilistik boylik bag'ishlaydi. Shu bois, frazeologizmlarni boshqa tilga to'g'ri, tabiiy va kontekstga mos tarzda tarjima qilish tarjimon oldiga nafaqat lingvistik, balki madaniy, psixologik va ijodiy muammolarni qo'yadi.

Maqolada olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, frazeologik birliklar tarjimasida yagona yondashuv mavjud emas. Har bir frazeologizm konkret kontekst, asarning umumiy ruhiyati, muallif uslubi va maqsad tilining madaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda

alohida yondashuvni talab qiladi. Tarjimada qo'llaniladigan usullar – to'g'ridan-to'g'ri ekvivalent, funksional analog, tavsifiy tarjima yoki so'zma-so'z yondashuv – vaziyatga mos ravishda tanlanadi. Ayniqsa, funksional va tavsifiy tarjimalar frazeologizmlarning ma'nosini saqlagan holda o'quvchiga tushunarli tarzda yetkazishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Frazeologik birliklarni muvaffaqiyatli tarjima qilish uchun tarjimon quyidagi salohiyatlarga ega bo'lishi kerak:

- manba va maqsad tillarining frazeologik zaxirasini chuqur bilish;
- madaniyatlararo tafakkur va tafovutlarni tushunish;
- badiiy asarning umumiy kontekstini chuqur tahlil qilish;
- ijodiy va stilistik yondashuvni qo'llay bilish.

Shuningdek, frazeologizmlar tarjimasining nazariy asoslarini chuqur o'rganish va amaliy mashqlar orqali tarjimonlik mahoratini oshirish zarur. Kelgusida bu boradagi tadqiqotlarni yanada kengaytirish, frazeologik lug'atlar bazasini boyitish va kompyuter lingvistikasi vositalarini frazeologik tarjima jarayoniga integratsiya qilish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, frazeologizmlarni tarjima qilish – bu oddiy til almashtirish emas, balki madaniy-ma'naviy tafakkur ko'prigi qurish demakdir. Bu esa tarjimonni til vositachisidan ko'ra, madaniyatlararo muloqotning faol ishtirokchisiga aylantiradi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xamrabayeva Shirin Alisherovna. ADABIY MATNLARIDA PERSONAJLARNING HISSIY HOLATINI YETKAZISH VOSITALARI VA USULLARI. (2025). *Yangi O'zbekistonda Tabiiy Va Ijtimoiy-Gumanitar Fanlar Respublika Ilmiy Amaliy Konferensiyasi*, 3(1), 5-11.
2. Khamrabaeva, S. A. (2024). ARTISTIC TRANSLATION AS A TYPE OF COMMUNICATIVE ACTIVITY. *International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences*, 4(1), 42–44. Retrieved from <https://oajournals.net/index.php/ijdias/article/view/2594>
3. Markhabo Abdullayeva, Gulrukh Khidirova. LINGUISTIC AND CULTURAL FEATURES OF ANTHROPONYMS. (2025). *Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations*, 4(3), 700-703. <https://doi.org/10.55640/>
4. Abdullayeva Marxabo. Milliy koloritni ifodalovchi frazeologizmlar tarjimasi muammolari (Agata Kristi asarlarining o'zbekcha tarjimalari misolida) (Monografiya) . Innovatsion nashriyot. 2024, - 148 b
5. Abdullayeva M. (2025). MILLIY-MADANIY KOMPONENT: MOHIYATI, TURLARI VA TARJIMADA IFODALANISHI. *FAN, TA'LIM, MADANIYAT VA INNOVATSIYA JURNALI / JOURNAL OF SCIENCE, EDUCATION, CULTURE AND INNOVATION*, 4(4), 25–29. Retrieved from <https://mudarrisziyo.uz/index.php/innovatsiya/article/view/2229>
6. Abdullayeva, Markhabo Raxmonkulovna. "TRANSLATION PROBLEMS OF VERB PHRASEOLOGISMS EXPRESSING NATIONAL COLOR." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 2.Special Issue 25 (2022): 347-352.
7. Abdullayeva, Marhabo BADIY TARJIMADA MUQOBIL VARIANTLARNI SHAKLLANTIRISH MASALASI ("Dunyoning ishlari" asari misolida) // ORIENSS. 2024. №27. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/badiiy-tarjimada-muqobil-variantlarni->

shakllantirish-masalasi-dunyoning-ishlari-asari-misolida (дата обращения: 20.02.2025).

8. Alimbayeva, S. A., & Khusamiddinova, M. M. (2025). PRAGMATIC FACTORS AND THEIR ROLE IN TRANSLATION. *SHOKH LIBRARY*.
9. MEKHRIDDINOVNA K. M., IRKINOVICH N. Y. Creating Alternatives in Translations //JournalNX. – 2021. – T. 6. – №. 11. – С. 367-371.
10. Saidakbarova S. P. et al. The Role Of Speech Genres In The Communication Process //Educational Administration: Theory and Practice. – 2024. – T. 30. – №. 5. – С. 2500-2503.
11. Saidakbarova S. P. UNDERSTANDING OF CODING SYSTEMS IN TEACHING AND TRANSLATING //ILM SARCHASHMALARI. URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI.: -5/2023.-bet. – T. 185.